

Sikorski, Jerzy

Mikołaj Kopernik na Warmii : chronologia życia i działalności

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 309-338

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

C O P E R N I C A N A

JERZY SIKORSKI

MIKOŁAJ KOPERNIK NA WARMII CHRONOLOGIA ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI

Potrzeba chronologicznego usystematyzowania obfitej i mocno rozproszonej faktografii kopernikowskiej zaznaczyła się już kilkanaście lat temu¹. Podjęcie tej sprawy w okresie zbliżającego się jubileuszu 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika wydaje się tym bardziej aktualne i uzasadnione. Chodzi tu zwłaszcza o potrzeby instytucji, które opracowują własne programy obchodów. Z takim też postulatem wystąpił w 1965 r. Wydział Kultury Prez. Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, a także Muzeum Mazurskie w Olsztynie. Postulat uwzględniła w swych planach Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie². Pozostawia się osądowi licznych biografów i badaczy Kopernika, w jakim stopniu ta próba chronologicznego spojrzenia na warmiński okres życia Astronoma mogłaby okazać się dla nich przydatna.

*

Chronologia dotyczy czasokresów obecności Kopernika na Warmii. W pewnej mierze uwzględniono jednak i te fakty, które ukazują związek Kopernika z Warmią, mimo że współcześnie był on poza jej granicami. W ostatnim wypadku chodzi zwłaszcza o sprawę jego instalacji w kapitule warmińskiej.

Uszeregowane chronologicznie wiadomości podano w formie relacji ze wskazaniem tekstów, na których je oparto. Każdą relację poprzedzono numerem kolejnym oraz datą. Ta może mieć dwójaki charakter: bezpośredni, jeśli cytowana jest wprost ze źródła, albo pośredni, jeśli wynika z jakichkolwiek ustaleń pośrednich i w takich wypadkach podano ją w nawiasach; może to dotyczyć pełnej daty albo tylko niektórych jej członków. W chronologii przyjęto podział roczny, toteż data roczna poprzedza nie każdą wiadomość z osobna, lecz całą ich grupę, odnoszącą się do danego roku. W wypadkach jednak, gdy data roczna ma charakter domniemany, uwidoczniiono ją w nawiasach wprost po numerze kolejnym odpowiedniego tekstu. Chronologia posiada również podział topograficzny. Ten uwidocz-

¹ Por. J. Szyc, *Chronologia dzieła i życia Kopernika*, Urania, 1954, nr 8, ss. 239—244.

² Por. J. Sikorski, *Plany środowisk naukowych Torunia, Krakowa i Olsztyna w związku z jubileuszem 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1965, nr 4, s. 682.

niono w formie osobnych tytułów, które wskazują miejsce stałego lub czasowego zamieszkania Kopernika, wraz z odpowiadającym mu okresem chronologicznym. Podział ten uzyskał numerację rzymską I—X. Elementy topograficzne wprowadzono także bezpośrednio do tekstów: w wypadkach, gdy relacjonowana wiadomość odnosi się do określonego miejsca pobytu Kopernika, miejsce to uwidoczniło bezpośrednio po dacie. W wypadkach wątpliwych, miejscowości podano w nawiasach. Odstąpiono od tego jedynie przy wskazywaniu miejsc obserwacji astronomicznych Kopernika, mimo iż miejsca te mają z reguły charakter domnicmany. Przyjęto bowiem, że Kopernik wykonywał swoje obserwacje zawsze tam, gdzie aktualnie było miejsce jego stałego zamieszkania (Lidzbark, Frombork, Olsztyn). Jeśli jednak w poszczególnych wypadkach spotykano w literaturze odmienne stanowiska badaczy, rozbieżną interpretację itp., starano się uwzględnić wątpliwości w odpowiednich adnotacjach.

Szczególną trudność stanowi dobór kryteriów dla datowania czasokresu poszczególnych funkcji urzędowych Kopernika, toteż sprawa wymaga krótkiego naświetlenia.

Zdaniem F. Hiplera i L. Prowego, Kopernik został obrany administratorem dóbr kapituły w dniu 3 listopada, jednak urząd swój, jak to rzekomo praktykowano, objął z dniem 11 listopada³. Z pierwszym stwierdzeniem możnaby się zgodzić, zaś na poparcie drugiego brakuje dowodów.

Według statutow kapituły warmińskiej z czasów Mikołaja Tungena i późniejszych (1532), rok rezydencji w kapitule liczono od 11 listopada (*quoad perceptionem fructuum prebende incipiat a festo beati Martini*)⁴. To wcale nie świadczy, że od 11 listopada rozpoczynała się zarazem roczna kadencja urzędników kapituły. Rozpoczynali oni i składali swoje urzędy w terminach wyraźnie zróżnicowanych. Statuty powiadają, że w poszczególnych latach na kapitule generalnej *quod circa festum Omnium sanctorum celebrari consuevit*, ma być wyznaczonych dwu kanoników, powołanych razem z administratorem do pobrania czynszu w Pieniężnie i Olsztynie⁵. Ci dwaj kanonicy nazywani są dalej wizytatorami (*visitatores*)⁶. W innym miejscu wymienia się dokładny termin wspomnianej kapituły: *in crastino* [...] *Animarum*, tj. 3 listopada⁷. Wówczas składali swe urzędy: wójt w Pieniężnie, diakon i subdiakon, *magister scole*, wójt we Fromborku i dwaj dzwonnicy katedralni⁸. Niewątpliwie ta sama kapituła generalna wyznaczała i zdejmowała innych ważniejszych urzędników, dla których nie podano w statutach żadnego osobnego terminu. Byli to: *Magister pistoriae, thesaurarius, magister fabricae*, kanclerz (*cancellarius*) oraz ci, którzy sprawowali *mortuaria* i *assistencia munitiois*. O czterech ostatnich statuty zresztą w ogóle nie wspominają, lecz o ich istnieniu i czyn-

³ *Spicilegium Copernicanum*, hrsg. v. F. Hipler, Braunsberg 1873, s. 272, nr 30 i L. Prowe, *Nicolaus Copernicus*, Bd. 1, Tl. 2, Berlin 1883, s. 75.

⁴ Die Statuten des Ermländischen Domkapitels von B. Nikolaus v. Tüngen, *Spicilegium Cop.*, s. 251 par. 14.

⁵ *Ibidem*, s. 258 par. 38.

⁶ *Ibidem*, s. 263 par. 59.

⁷ *Ibidem*, s. 260 par. 45.

⁸ *Ibidem*, s. 263 par. 59.

nościach wiadomo z akt kapituły. Dla dalszej grupy urzędników statuty przewidują następny termin, w którym mają oni składać swoje urzędy: dzień *sancti Martini* (11 listopada). Tymi urzędnikami byli „burgrabia lub kapelan” w Pieniężnie i *camerarii*; ci składali swe urzędy na ręce administratora, wizytatorów i magistra *pistoriae* (przy okazji pobieranego przez nich czynszu)⁹ — czyli na ręce urzędników, których desygnowała kapituła w dniu 3 listopada. I wreszcie w trzecim terminie, *in festo Circumcisionis domini*, (1 stycznia), na ręce tegoż administratora i wizytatorów składali swoje urzędy: kapelan lub *camerarius*, *magister piscaturae*, kustosz *silvarum* w Olsztynie „i inne mniejsze urzędy”¹⁰. W ten sposób więc w systemie administracyjnym kapituły istniały odpowiednio trzy roczne okresy kadencji jej urzędników. W pierwszej grupie kadencja rozpoczynała się od 3 listopada, w drugiej od 11 listopada i w trzeciej od 1 stycznia. Wszystkie urzędy sprawowane przez Kopernika odpowiadają pierwszej z wymienionych grup, zatem ona tylko będzie nas interesować.

Otóż statutowy termin zwoływania kapituły generalnej na dzień 3 listopada nie znajduje żadnego potwierdzenia w źródłach związanych z Kopernikiem. Wydaje się, że w jego czasach ów termin przesunięto na dzień 8 listopada, czyli na oktawę Wszystkich Świętych. Tego dnia właśnie odbyło się posiedzenie kapituły w 1537 r. i wtedy również zapisano w protokóle: *facta est officialium electio*¹¹. Dokładnie tego samego dnia w latach 1532, 1533 i 1535 Kopernik jako jeden z wizytatorów kapituły wpłacał do jej kasy rozmaite kwoty pieniężne. Te same czynności wykonywane przezeń w innych latach, zostały zarejestrowane, niestety, jedynie z datą roczną. Jest już jednak pewna podstawa, aby datować je identycznie z tamtymi. Był to niewątpliwie termin zwoływania kapituły generalnej, gdy znaczniejsi urzędnicy rozliczali się przed nią ze swych funkcji urzędowych i kończyli roczną kadencję. Ta oczywista prawidłowość w datach, określających jednakowe czynności Kopernika, nie była znana wymienionym na początku badaczom¹². Tylko w 1519 r. posiedzenie kapituły odbyło się nie 8 lecz 9 listopada¹³, zaś czynność rozliczeniową, którą Kopernik wykonywał zazwyczaj 8 listopada, w 1539 r. spełniał w dniu 10 listopada¹⁴; te drobne odchylenia nie zmieniają reguły, lecz nawet ją jeszcze potwierdzają. W oparciu o powyższe przyjęto, że listopadowy termin kapituły generalnej określa w poszczególnych latach zamknięcie jednej kadencji urzędowej i z kolei zapoczątkowanie następnej; że terminem owym był nie 3 listopada — jak w statutach Tungena — lecz 8 listopada, jak wykazują źródła z czasów Kopernika; i wreszcie, że w dniu 11 listopada składano i rozpoczynano urzędy zupełnie inne od tych, które sprawował Kopernik. Chronologii urzędów Kopernika należy przyrzec się nieco bliżej.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, s. 287 nr 118.

¹² Odpowiednie przekazy źródłowe publikowane są w niniejszej chronologii po raz pierwszy — por. nr 342, 349, 362.

¹³ W niniejszej chronologii nr 206.

¹⁴ *Ibidem*, nr 452.

Urząd administratora dóbr kapituły. Ponieważ brak jest daty dziennej posiedzenia kapituły generalnej, która desygnowała Kopernika na ten urząd, przyjęto umownie (pamiętajac o dotychczasowych ustaleniach), że było to 8 listopada (1516 r.). Z 10 grudnia 1516 r. pochodzi pierwszy zapis lokacyjny Kopernika, będący przejawem jego urzędowej działalności¹⁵. Okres końcowy urzędu wyznaczają dwie daty: 14 sierpnia 1519 r. (ostatnia czynność lokacyjna) i 9 listopada 1519 r. (posiedzenie kapituły generalnej), gdy o Koperniku jako administratorze mówi się w czasie przeszłym¹⁶. Ten fakt wyraźnie zaprzecza sugestiom Prowego, jakoby termin urzędu administratora nie kończył się w dniu posiedzenia kapituły, lecz w dniu *Martini*, tj. 11 listopada¹⁷. Podobnie bezpodstawne jest twierdzenie, że Jan Crapitz, następca Kopernika na tym urzędzie, rozpoczął go od *Martini*¹⁸. W dniu 11 listopada administrator winien być już w pełnym toku swej urzędowej działalności i to na terenie Pieniężna i Olsztyna, gdzie niżsi urzędnicy składali zebrane przez siebie czynsze¹⁹. Po okresie rocznej przerwy Kopernik powrócił na ten urząd. Świadczy o tym list Jana Scultetiego z 15 lutego 1521 r., w którym Kopernik wielokrotnie nazywany jest administratorem²⁰. Datę wznowienia urzędu przyjęto więc umownie na dzień 8 listopada (1519 r.). Okres jego sprawowania zakończył się tym razem przed upływem rocznej kadencji: ostatnia czynność lokacyjna Kopernika datowana jest 31 maja 1521 r. Następna pochodzi od Tidemana Giese i nosi datę 25 czerwca 1521 r.²¹. W protokóle kapituły generalnej z 20 sierpnia 1521 r. Kopernik został wymieniony przed administratorem (Tidemanem Giese) jako komisarz Warmii (*Warmiae commissarius*)²². Musiał więc złożyć urząd administratora w pierwszej lub najdalej drugiej dekadzie czerwca.

I n n e u r z ę d y. Przy ustalaniu zakresu chronologicznego pozostałych urzędów o charakterze gospodarczym i administracyjnym, które sprawował Kopernik, przyjęto następujące ogólne zasady. Każdy akt czynności urzędowych Kopernika, opatrzoney w poszczególne lata datą 8 listopada (lub tylko datą roczną) potraktowano jako końcowy akt danej kadencji urzędowej²³. Sześciokrotnie Kopernik występuje w źródłach jako kanclerz (*cancellarius*). We wszystkich wypadkach po sprawdzeniu, a niekiedy skorygowaniu rocznych rachunków kustodii, Kopernik własnoręcznie podpisywał ich końcowe saldo; zawsze wiadoma jest tylko data roczna tych czynności²⁴. Ponieważ jednak był to bilans, oficjalnie zamykany ręką Kopernika, zatem czynność tę można również traktować jako

¹⁵ *Ibidem*, nr 118.

¹⁶ *Ibidem*, nr 205, 206.

¹⁷ Por. L. Prowe, *op. cit.*, s. 75.

¹⁸ *Ibidem*, s. 105.

¹⁹ Die Statuten, *Spicilegium Cop.*, s. 258 par. 38.

²⁰ *Ibidem*, ss. 339—343, w niniejszej chronologii nr 227.

²¹ *Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej*, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144.

²² W niniejszej chronologii nr 242.

²³ I tak np., gdy w dniu 8 listopada 1532 r. Giese, Kopernik i Reich przekazali do kasy kapitulnej odpowiednią kwotę, czynność tę zaliczono do ich kadencji urzędowej w czasie od 8 XI 1531 do 8 XI 1532.

²⁴ Np. w 1511 r.: *Registrum perceptorum et expositorum Custodie Ecclesie Warmiensis per me Andream de Cletz de anno dni XVc XI habitorum*, zaś na

kończącą w kadencji urzędu kanclerskiego i odnieść ją do 8 listopada, tj. posiedzenia kapituły generalnej²⁵. W ten sam sposób uszeregowano czynności Kopernika jako posła kapituły (*nuncius capituli*). Wydaje się, że urząd ten był równoznaczny z urzędem wizytatora²⁶. W wypadkach wreszcie, gdy czynności są typowe dla urzędu wizytatora, lecz mimo to Kopernik nie ma w związku z nimi żadnego określenia urzędowego, wówczas tę jego domniemaną funkcję podano w nawiasach. Również te same kryteria chronologiczne zastosowano wobec pozostałych urzędów Kopernika, jak: *mortuaria*, *assistentiu munitionis* oraz *magister fabrice*; dotyczy to również domniemanej funkcji Kopernika o nazwie *magister pistoriae*.

Motywy, które dodatkowo uzasadniają przyjęty podział chronologiczny przytoczono w bezpośrednich adnotacjach w tekście.

SKRÓTY W TEKŚCIE

- Akta Grodzkie* — *Akta grodzkie i ziemskie*, t. 3, Lwów 1872; t. 7, Lwów 1878; t. 8, Lwów 1880; t. 9, Lwów 1883.
- Akta stanów* — *Akta stanów Prus Królewskich*, t. 4, cz. I, wyd. M. Biskup przy współpr. K. Górskiego (Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 57), Toruń 1966.
- Birkenmajer, M. K. — L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik*, Kraków 1900.
- Birkenmajer, M. K. jako ucz. — L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik jako uczony, twórca i obywatel*, Kraków 1923.
- Birkenmajer, *Stromata Cop.* — L. A. Birkenmajer, *Stromata Copernicana*, Kraków 1924.
- Brachvogel, Des C. Dienst — E. Brachvogel, *Des Copernicus Dienst in Dom zu Frauenburg*, ZGAE, Bd. 27.
- Brachvogel, N. K. im n. Schr. — E. Brachvogel, *Nikolaus Koppernikus im neueren Schrifttum*, Altpreussische Forschungen, 1925, H. 2.
- Brachvogel, *Die Sternwarte des Cop.* — E. Brachvogel, *Die Sternwarte des Copernicus in Frauenburg*, ZGAE, Bd. 27.
- Brachvogel, *Zur Koppern.* — E. Brachvogel, *Zur Koppernikusforschung*, ZGAE, Bd. 23.
- De revol.* — Mikołaj Kopernik, *De revolutionibus orbium coelestium*.
- Dmochowski — J. Dmochowski, *Mikołaja Kopernika rozprawy o monetach i inne pisma ekonomiczne*, Warszawa 1923.
- Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen* — Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, ZGAE, Bd. 1.
- Flis — S. Flis, *Mikołaj Kopernik jako lekarz*, Polski Tygodnik Lekarski, 1953, nr 29—31, odbitka.
- Hipler, *Beiträge zur Renaissance* — F. Hipler, *Beiträge zur Geschichte der Renaissance und Humanismus aus dem Briefwechsel des Johannes Dantiscus*, ZGAE, Bd. 9.

końcu rachunków: *Domini approbatam rationem quitant. Nicolaus Copernicus Cancellarius subscripsit*. Cyt.: L. A. Birkenmajer, *Stromata Copernicana*, Kraków 1924, s. 275.

²⁵ I tak np., podpisane przez Kopernika rachunki za rok 1511 odniesiono do kadencji urzędowej w czasie od 8 XI 1510 do 8 XI 1511.

²⁶ Obydwa urzędy charakteryzują się jednakowymi czynnościami, w obydwu też Kopernik występuje wspólnie z osobą noszącą to samo miano, zaś terenem działalności jednego i drugiego urzędu jest zawsze Olsztyn. Tego typu czynności statuty przypisują jedynie wizytatorom, o posłach zaś w ogóle nie ma mowy.

- Hipler, N. K. u. Luther — F. Hipler, *Nikolaus Kopernikus und Martin Luther*, ZGAE, Bd. 4.
- Inedita Cop.* — *Inedita Copernicana*, hrsg. v. M. Curtze, Leipzig 1878.
- Pagaczewski, *Duńska ekspedycja* — J. Pagaczewski, *Duńska ekspedycja astronomiczna na Warmię w roku 1584*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1964, nr 1.
- Prowe — L. Prowe, *Nicolaus Copernicus*, Bd. 1 Tl. I, Berlin 1883; Bd. I, Tl. 2, Berlin 1883; Bd. 2, Berlin 1884.
- Prowe, *Cop. als Arzt* — L. Prowe, *Copernicus als Arzt*, Halle 1881.
- Prowe, N. C. *in seinen Bezieh. zu Albrecht* — L. Prowe, *Nicolaus Copernicus in seinen Beziehungen zu dem Herzoge Albrecht von Preussen*, Thorn 1855.
- Schmauch, *Die Gebrüder Cop.* — H. Schmauch, *Die Gebrüder Copernicus bestimmen ihre Nachfolger*, ZGAE, Bd. 27.
- Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.* — H. Schmauch, *Die kirchenpolitische Beziehungen des Fürstbistums Ermland zu Polen*, ZGAE, Bd. 26.
- Schmauch, N. C. u. *die Münzreform* — H. Schmauch, *Nicolaus Copernicus und die Preussische Münzreform*, Gumbinnen 1940.
- Schmauch, N. K. *in Italien* — H. Schmauch, *Nikolaus Kopernikus in Italien*, Die Mittelstelle, 1943, H. 19.
- Schmauch, *Neue Funde* — H. Schmauch, *Neue Funde zum Lebenslauf des Copernicus*, ZGAE, Bd. 28, H. 1.
- Schmauch, *Neues zur Cop.* — H. Schmauch, *Neues zur Copernicusforschung*, ZGAE, Bd. 26.
- Schmauch, *Die Rückkehr* — H. Schmauch, *Die Rückkehr des Kopernikus aus Italien im Jahre 1503*, ZGAE, Bd. 25.
- Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche* — H. Schmauch, *Nicolaus Copernicus und die Wiederbesiedlungsversuche des ermländischen Domkapitels um 1500*, ZGAE, Bd. 27.
- Schmauch, *Zur Kopernikusforschung* — H. Schmauch, *Zur Kopernikusforschung*, ZGAE, Bd. 24.
- Spicil. — *Spicilegium Copernicanum*, hrsg. v. F. Hipler, Braunsberg 1873.
- Thiel, *Das Verh.* — A. Thiel, *Das Verhältniss des Bischofs Lucas von Watzendorde zum Deutschen Orden*, ZGAE, Bd. 1.
- WAD — Warمیńskie Archiwum Diecezjalne w Olsztynie.
- Wasiutyński — J. Wasiutyński, *Kopernik twórca nowego nieba*, Warszawa 1938.
- ZGAE — Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Mainz-Braunsberg.
- Zins, *Kapitula w cz. Kop.* — H. Zins, *Kapitula fromborska w czasach Mikolaja Kopernika*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1959, nr 4.
- Zins, *Niezn. test. Ferbera* — H. Zins, *Nieznany testament biskupa warmińskiego Maurycyego Ferbera*, Rocznik Olsztyński, t. 1, Olsztyn 1958.

1. 26 VIII. Jan Zanau, kanonik warmiński, umiera we Fromborku; jego następcą w kapitule zostaje Mikołaj Kopernik.

Spicil., s. 267, podaje tę wiadomość pod rokiem 1497, co zakwestionował Birkenmajer (*Stromata Cop.*, s. 271), a następnie Brachvogel (*Zur Koppern.*, ss. 794 n.). Przyjmuje się, że Kopernik objął ten kanonikat za sprawą swego wuja Łukasza Watzenrodego, ówczesnego biskupa warmińskiego w Lidzbarku (1489—1512); por. Prowe, Bd. 1, Tl. 1, ss. 175 n., H. Schmauch, ZGAE, Bd. 26, s. 708.

2. (X/XI). Mikołaj Kopernik (kanonik warmiński?) zalega z opłatą za paramenta kościelne (*pro cappa*).

Z zapisu w księdze rachunkowej kustodii, w rubryce: *tenentur pro cappa*, cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 272 i Schmauch, *Zur Koppernikusforschung*, s. 456. Opłata *pro cappa* obowiązywała kanoników, którzy posiadali prebendy. Zapiska bez bliższej daty. Birkenmajer datuje na koniec października; podobnie Schmauch wskazując, że w kapitule przygotowywano bilans na początek listopada. Określa to górną granicę czasu, w którym Kopernik mógł być przyjęty do kapituły (granica dolna — por. nr 1). Wzmianka każe przypuszczać, że Kopernik nie powrócił jeszcze ze studiów w Krakowie, które rozpoczął w 1491 r. (*Spicil.*, s. 266).

I. MIKOŁAJ KOPERNIK CZASOWO NA WARMII

(Jesień 1495 — lato 1496)

1496

3. 22 II. Lidzbark. Mikołaj Kopernik, kleryk chełmiński i Andrzej Wersinowski z diecezji wrocławskiej, świadkami w akcie nominacji Jerzego Pranghe, sekretarza biskupiego w Lidzbarku, na pełnomocnika do rokowań w sporze z duchowieństwem krzyżackim.

Cyt. Schmauch, *Zur Koppernikusforschung*, s. 459. Miejsce wystawienia dokumentu domniemane. Ponieważ Kopernik prawdopodobnie już był członkiem kapituły (nr 2), tu zaś — w akcie kancelarii biskupiej — nosi miano kleryka chełmińskiego, stąd zdaniem Schmaucha, kanonikat Kopernika mógł w międzyczasie z niewiadomych powodów ulec unieważnieniu lub zawieszeniu. Sprawa nie jest jasna, gdyż w tymże roku Kopernik znów zalega z opłatą *pro cappa* (nr 4). Równocześnie jednak przy nazwisku Kopernika w spisie członków *natio Germanorum* w Bolonii (6 styczeń 1497) brak tytułu kanonika warmińskiego. Należałoby więc rozstrzygnąć, czy adnotacje o powinnościach płatniczych *pro cappa* istotnie muszą przesądzać o posiadaniu kanonikatu, czy mogą też dotyczyć kandydata na ów kanonikat. Jan Brożek prawdopodobnie posiadał listy, w których Kopernik uskarżał się na przeciwników swej kandydatury kanonicznej — por. Prowe, Bd. 1, Tl. 1, ss. 172 n.

II. MIKOŁAJ KOPERNIK WE WŁOSZECH

(Ok. października 1496 — wiosna 1501)

4. (X/XI). Mikołaj Kopernik (kanonik warmiński?) zalega z opłatą za paramenta kościelne (*pro cappa*).

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 273; por. nr 2. Wzmianka każe przypuszczać, że Kopernika nie było już na Warmii. Wg Prowego (Bd. 1, Tl. 1, ss. 174 n.) wyjazd Kopernika do Włoch mógł nastąpić latem; 6 stycznia 1497 r. jest on już wpisany do *natio Germanorum* w Bolonii. Birkenmajer przypuszcza, że wyjazd obydwu braci Koperników mógł być zbieżny z wyprawieniem przez biskupa jego kanclerza, Jerzego Pranghe; 18 marca biskup wystawił mu pełnomocnictwo do Rzymu w sprawach procesowych przeciwko Zakonowi (Birkenmajer, *M. K. jako ucz.*, s. 30). Przyjęto więc, że do Włoch Kopernik przybył około października.

1497

5. 20 X. Bolonia. Mikołaj Kopernik, „student prawa kanonicznego w Boloni”, w obecności notariusza Girolama Belvisi, upoważnia kanoników warmińskich Chrystiana Tapiau i Andrzeja Cletza do objęcia w jego imieniu kanonikatu warmińskiego po (zmarłym) Janie Zanau.

Wasutyński, s. 113. Jako świadkowie aktu występują: Fabian Luzjański, kanonik warmiński, Albert Longus „z diecezji wrocławskiej” (obydwaj studiowali prawo razem z Kopernikiem) oraz Włoch „Jakub, syn niegdyś magistra Dominika *de castro Sancti Petri*, obywatel i doktor boloński, zwany *da Vanestici*, z klasztoru św. Błażeja”. Dla spełnienia formalnego aktu pełnomocnicy musieli udać się do Fromborka; akt ów mógł więc nastąpić najwcześniej na przełomie lat 1497/1498 (Schmauch, *N. K. in Italien*, s. 31).

6 stycznia Kopernik wpisany do metryki kolegium nacji niemieckiej w Bolonii — cyt. Birkenmajer, *M. K. jako ucz.*, s. 32.

6. 23 X. Bolonia. Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński (*Canonico Varmiensis*), studentem prawa kanonicznego w Bolonii.

Cyt. H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 45, powtarza błąd w odczytaniu źródła, popelniony przez L. Sighinolfiego, który wzmiankę pierwszy opublikował (*Domenico Maria Novara e Nicolò Copernico Studio di Bologna, Studie e Memorie per la Storia dell' Università di Bologna*, t. 5, Modena 1920). Zamiast *personaliter constitutus*, Sighinolfi odczytał *presbiter constitutus* dając asumpt do przypuszczeń, że Kopernik miał święcenia kapłańskie. Wyjaśnił to i sprostował H. Schmauch, *Um Nikolaus Copernicus, Studien zur Geschichte des Preussenlandes*, hrsg. v. E. Bahr, Marburg 1963, ss. 417—431, rec.: H. Zins, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 10, Warszawa 1965, ss. 264 n. Zdaniem Schmaucha, w 1531 r. spośród członków kapituły warmińskiej święcenia kapłańskie miał tylko Tideman Giese. Wzmianka ta jest pierwszym źródłowym świadectwem posiadania przez Kopernika kanonikatu warmińskiego (zamiast *Varmiensis* zapisano *Vermiensis*).

1499

7. 7 II. Mikołaj Kopernik optował wolne alodium Michała (Foxa, kanonika warmińskiego).

Z protokołu posiedzenia kapituły warmińskiej we Fromborku, poświęconego podziałowi folwarków kanonicznych (*optatio allodiorum*) cyt. *Spicil.*, s. 267,

Prowe, Bd. 1, Tł. 1, s. 176, Bd. 1, Tł. 2, s. 21. Kopernik tu jako jeden z *dominos de Capitulo*. Kopernik musiał optować tę swoją pierwszą kurię kanoniczną za pośrednictwem kogoś z obecnych, a upoważnionych przez niego kanoników, gdyż sam przebywał wówczas we Włoszech (dowodzi o tym C. Malagola, *Della vita e delle opere di Antonio Urceo detto Codro*, Bologna 1878, ss. 350 n.). Kanonicy fromborscy mieli w owym czasie kurie zewnątrz i wewnątrz murów warowni; te pierwsze związane były z folwarkiem i nazywano je alodiami. O położeniu tego folwarku Kopernika nic nie wiadomo; posiadał go do 1512 r. (por. nr 76).

8. 18 VI. Bolonia. Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński, studentem prawa w Bolonii.

Cyt. H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 45. *Circa annum domini MD* Kopernik występował publicznie w Rzymie (z relacji Retyka w *Narratio prima — Spicil.*, s. 212).

III. MIKOŁAJ KOPERNIK CZASOWO NA WARMII (Ok. połowy 1501 — po 3 sierpnia 1501)

9. (V/VI). Mikołaj i Andrzej Kopernikowie wracają z Włoch na Warmię.

Ustalają: Prowe (Bd. 1, Tł. 1, s. 290) i Birkenmajer (*M. K. jako ucz.*, s. 45).

10. 28 VII. Frombork. Mikołaj i Andrzej Kopernikowie, kanonicy, zjawiają się przed kapitułą; Mikołaj Kopernik, który „już trzy lata za zgodą kapituły przebywał na studiach”, otrzymuje zezwolenie na dalsze dwuletnie studia medyczne.

Z protokołu posiedzenia kapituły warmińskiej, cyt. *Spicil.*, s. 267, Prowe, Bd. 1, Tł. 1, ss. 176, 291 oraz Hipler, *N. K. u. Luther*, s. 501. Akt datowany: *In die Panthaleonis martyris*, co w dotychczasowej literaturze błędnie przyjęto jako 27 lipca.

11. 3 VIII. Bernard Sculteti, kanonik warmiński, z polecenia biskupa ma udać się do Rzymu, zabierając ze sobą Mikołaja i Andrzeja Koperników.

Spicil., s. 268 przypis 1 (źródło tej wiadomości nie jest jasne). Wg Birkenmajera wyjazd nastąpił w sierpniu (*M. K.*, s. 463) lub najpóźniej z początkiem września (*M. K. jako ucz.*, s. 46), przy czym droga trwała co najmniej 2 miesiące (*M. K.*, s. 103). Droga ta — zdaniem Birkenmajera — wiodła przez Wrocław, gdzie Sculteti miał do załatwienia jakieś sprawy pieniężne, Kopernik zaś miałby objąć tamtejszą scholasterię św. Krzyża (*M. K. jako ucz.*, s. 46).

IV. MIKOŁAJ KOPERNIK WE WŁOSZECH (Jesień 1501 — lato 1503)

16 VIII 1502. Posiedzenie kapituły warmińskiej we Fromborku z udziałem bpa Łukasza Watzenrodego. Kapituła nie chciała podporządkować się rytuałowi wprowadzonemu przez biskupa, który nakazywał kanonikom, aby w jego

asyście nosili mu pastorał. Zagniewany Watzenrode powiedział, że „swoich siostrzeńców Mikołaja i Andrzeja zmusi do tego, żeby albo dźwigali pastorał albo wynieśli się z kościoła” — cyt. P r o w e, Bd. 1, Tł. 1, s. 378.

10 I 1503. Padwa. Mikołaj Kopernik jako „kanonik warmiński i scholastyk św. Krzyża we Wrocławiu” — cyt. H. B a r y c z, *Spojrzenia w przeszłość*, s. 45.

31 V 1503. Ferrara. Mikołaj Kopernik jako „kanonik warmiński i scholastyk św. Krzyża we Wrocławiu” uzyskuje dyplom doktora prawa kanonicznego. Cyt. H. B a r y c z, *Spojrzenia w przeszłość*, s. 45.

V. MIKOŁAJ KOPERNIK W LIDZBARKU (Jesień 1503 — początek kwietnia 1512)

1504

12. 1—4 I. Malbork. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, doktor Jan Sculteti, archidiakon i Mikołaj Kopernik, kanonik we Fromborku, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Malborku.

Cyt. z recesu gdańskiego: S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, s. 226 i *Akta stanów*, s. 110; z recesu toruńskiego: B i r k e n m a j e r, *Stromata Cop.*, s. 196 (roczną datę zjazdu niesłusznie traktuje jako omyłkę kopisty i przesuwają ją na rok 1503) i *Akta stanów*, s. 112.

Zjazd zwołany przez Aleksandra Jagiellończyka. W dniu 2 stycznia posel królewski wezwał stany do wysłania posłów na sejm do Piotrkowa (na dzień 21 stycznia 1504 r.), w celu złożenia królowi przysięgi wierności w imieniu Prus. W związku z tym Watzenrode ogłosił zjazd stanów w Elblągu na dzień 18 stycznia 1504 r. (por. nr 13). W sprawie datowania powrotu Kopernika z Włoch na Warmię — por. S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, ss. 225—233.

13. 18—20 I. Elbląg. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, kustosz Andrzej Cletz, doktor Jan Sculteti, archidiakon i Mikołaj Kopernik, kanonik we Fromborku, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Elblągu.

Cyt. z recesu gdańskiego: S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, s. 227 i *Akta stanów*, s. 113. Przekaz toruński, będący jedynie streszczeniem recesu, nie wymienia nazwisk obecnych (por. *ibidem*, s. 115), stąd B i r k e n m a j e r (*Stromata Cop.*, s. 197) poddawał w wątpliwość udział w zjeździe Watzenrodego i Kopernika.

Zjazd postanowił prosić króla o przyjazd do Prus w celu odebrania przysięgi wierności od przedstawicieli kraju (por. nr 12). Obrady zakończono 21 stycznia; wg W a s i u t y ŋ s k i e g o (s. 187), który znał pełny tekst recesu, obecnie niezachowany, Watzenrode nie uczestniczył w ostatnim dniu obrad. Na tej podstawie przypuszcza on, że obydwaj z Kopernikiem udali się do Gdańska, gdzie 21 stycznia odbył się ślub siostrzenicy Watzenrodego, Korduli z Allenów, z bankierem i rajcą gdańskim Reinholdem Feldstedt (J. P a p r i t z, *Die Nachfahrtafel des Lukas Watzenrode, Kopernikus-Forschungen, Deutschland und der Osten*, Bd. 22, Leipzig 1943).

14. 2 IV—12 V. Toruń. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński oraz prawdopodobnie Mikołaj Kopernik, na zjeździe rady Prus Królewskich z Aleksandrem Jagiellończykiem w Toruniu.

Watzenrode opuścił Lidzbark 21 marca (S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, s. 232; W a s i u t y ŋ s k i, s. 189); 2 kwietnia na powitanie króla w Toruniu

(*Akta stanów*, s. 128). Na okres Wielkanocy obrady zawieszono, mógł więc powrócić do diecezji; 15 i 16 kwietnia obrady jeszcze bez udziału biskupów pruskich, którzy pojawiają się 17 kwietnia (*ibidem*, s. 130). Potem Watzenrode obecny w ciągu całych obrad: 24—27 i 29 kwietnia, 3 i 5 maja (*ibidem*, ss. 133—148), 10 maja (*ibidem*, s. 153); 12 maja wyjeżdża (*ibidem*, s. 152). Pobyt Kopernika możliwy w związku z jego obecnością w orszaku Watzenrodego w Elblągu (nr 16).

Pod datą 12 maja 1504 r. wymieniono nazwisko Kopernika w woluminie, który należał do Marcina Biema w Krakowie. Na tej podstawie Birkenmajer (*M. K.*, ss. 460, 462, 465) przyjmował możliwość pobytu Kopernika w tym czasie w Krakowie. S c h m a u c h (*Die Rückkehr*, s. 232) wykazuje nieprawdopodobieństwo takiego pobytu.

15. 12—18 V. Orszak królewski, a wraz z nim prawdopodobnie Łukasz Watzenrode, biskup warmiński i Mikołaj Kopernik, w drodze z Torunia do Gdańska przez Malbork i Elbląg.

Watzenrode opuścił Toruń 12 kwietnia, tegoż dnia co król (*Akta stanów*, s. 152). Król nocował 12/13 maja w Chełmży, 13/14 maja w Kwidzynie, 14 maja przybył do Malborka (*ibidem*), gdzie znajdował się jeszcze 17 maja (*ibidem*, s. 165). Stamtąd udał się do Elbląga (*ibidem*, s. 152).

16. 18—20 V. Elbląg. Mikołaj Kopernik w orszaku Łukasza Watzenrode, biskupa warmińskiego.

S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, s. 232.

17. 20 V. Elbląg. Mikołaj Kopernik, Paweł Deusterwald, sekretarz biskupa warmińskiego, Jakub Lemberg, proboszcz elbląski oraz kanonicy kapituły chełmińskiej świadkami ogłoszenia wyroku wydanego przez Łukasza Watzenrode, biskupa warmińskiego, w sprawie rozwodowej między Filipem Holkener i jego żoną, Katarzyną z Krügerów.

Cyt. S c h m a u c h, *Die Rückkehr*, s. 231. Wyrok ogłosił w kościele parafialnym Baltazar Stockfisch, kanonik warmiński (W a s i u t y Ń s k i, s. 189).

18. 25 V — 8 VI. Gdańsk. Orszak królewski, a wraz z nim prawdopodobnie Łukasz Watzenrode, biskup warmiński i Mikołaj Kopernik w Gdańsku.

Aleksander Jagiellończyk przybył do Gdańska „z duchownymi i świeckimi panami” 25 maja (*Akta stanów*, s. 152); Watzenrodemu zarezerwowano kwatery u Reinholda Feldstedt (*ibidem*, s. 123), którego odwiedzał prawdopodobnie już w styczniu (por. nr 13). O pobycie króla w Gdańsku por. *Akta stanów*, ss. 165—167.

19. 11—21 VI. Malbork. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na zjeździe rady Prus Królewskich z Aleksandrem Jagiellończykiem w Malborku.

Akta stanów, ss. 167—201, por. też Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 196.

20. 29 IX — 3 X. Malbork. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Malborku.

Akta stanów, ss. 215—229, por. też Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 196, 283. Był tam również Jan Dantyszek, pisarz królewski.

21. 14 XI. Frombork. Mikołaj i Andrzej Kopernikowie wpłacają należność za paramenta kościelne (*pro ornamentis seu ornatibus*).

Spicil., s. 268; cyt. Birkenmajer, *M.K.*, s. 464. Wiadomość następująca do dacie, którą Hipler odnosi do wzmianki poprzedzającej, co zdaniem Birkenmajera nie jest słuszne.

1505

22. 25 I. Grudziądz. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Grudziądzu.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 197. Wg Birkenmajera, toruńskie recesy zjazdów z 19 listopada 1504 r. w Malborku, 14 lutego 1505 r. w Elblągu i 24 czerwca 1505 r. w Grudziądzu nie wymieniają Watzenrodego co — jak sądzi — może wynikać z ich ogólnikowości (recesów gdańskich Birkenmajer nie znał). Na pierwszym z wymienionych zjazdów Watzenrodego zapewne istotnie nie było, gdyż 4 listopada zapowiedział, że na zjazd malborski nie przybędzie (Thiel, *Das Verh.*, s. 438).

23. 17, 19, 26 V. Radom. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na sejmie w Radomiu.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283. Z Lidzbarka wyjechał 16 kwietnia, powrócił zaś tam 10 czerwca (Thiel, *Das Verh.*, s. 442 przypis 97). Sejm obradował w okresie od 30 marca do 14 czerwca.

1506

24. 21 IV. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, opuszcza Lidzbark udając się do Wilna na dwór królewski.

Thiel, *Das Verh.*, s. 443. Watzenrode wyjechał w towarzystwie Ambrozego Pampowskiego, starosty malborskiego. 11 maja był jeszcze w Wilnie (*ibidem*, s. 444 przypis 107).

25. 18 V. Braniewo. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, obecny w Braniewie w drodze na zjazd stanów Prus Królewskich w Malborku.

Thiel, *Das Verh.*, s. 444.

26. VIII. Malbork. Jan Sculteti, Fabian Luzjański, Mikołaj Kopernik, kanonicy warmińscy oraz Paweł Deusterwald, sekretarz biskupa warmińskiego, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Malborku.

Cyt. E. Kestner, *Eberhard Ferber, Bürgermeister von Danzig*, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichts-Vereins*, Bd. 2, 1880, s. 37 oraz Prowe, *Bd. 1*, Tl. 1, s. 352, Wasiułyński, s. 196. Por. też Birkenmajer, *M.K.*, ss 17, 464.

W czasie pobytu Watzenrodego na sejmie w Radomiu (nr 23), otrzymał on od króla okręg Szkarpawy. Gdańszczanie jednak odmawiali odstąpienia biskupowi tego okręgu, dopóki nie spłaci im długu, jakim Szkarpawa była obciążona. W celu rozstrzygnięcia sporu król delegował komisarzy pod przewodnictwem arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego. Zainteresowane strony zjawily się na tym właśnie zjeździe w Malborku. Gdy arcybiskup zażądał przedstawienia dowodu, że Szkarpawa była wypuszczona w lenno, wówczas w obecności wymienionych przedstawicieli biskupa warmińskiego odczytano odpowiedni dokument. Na życzenie Łaskiego przetłumaczono niemiecki tekst dokumentu na łacinę, tłumaczem ze strony Watzenrodego był Mikołaj Kopernik, ze strony Gdańska zaś Eberhard Ferber (bratanek późniejszego biskupa).

27. Koniec X. Sztum. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, nocuje w Sztumie.

Thiel, Das Verh., s. 452; tamże o incydentach z tym związanych.

28. 25—27 XII. Frombork. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, odwiedza kapitułę we Fromborku z okazji świąt Bożego Narodzenia.

Brachvogel, Des C. Dienst, s. 579. Przyjmuje on wobec tego prawdopodobieństwo pobytu Kopernika we Fromborku. Watzenrode miał zwyczaj spędzania głównych świąt w kapitule (por. nr 32).

1507

29. (Ok. 1507). Mikołaj Kopernik opracowuje „Komentarzyk o hipotezach ruchów niebieskich” (*Nicolai Copernici de hypothesibus motuum coelestium a se constitutis commentariolus*).

Tekst cyt. *Inedita Cop.*, ss. 5—17 oraz *Prowe*, Bd. 2, ss. 184—202. Jest to treściwy zarys teorii heliocentryzmu, znany z trzech odpisów z drugiej połowy XVI w. (*Birkenmajer, M. K. jako ucz.*, s. 82). Odpisy krążyły jeszcze w 1575 r., jeden z nich dotarł wówczas do rąk Tychona Brahe (*Birkenmajer, Stromata Cop.*, ss. 213 n.). Nie jest pewne, czy tytuł pochodzi od Kopernika. Zdaniem *Birkenmajera (M. K., s. 79)* zawarte tu obliczenia musiały być dokonane „wcześniej niż przed wpływem pierwszego dziesięciolecia XVI wieku”. W ostatecznym razie *Birkenmajer* datuje pisemko na okres ok. 1507 r. (*M. K. jako ucz.*, s. 81). Por. nr 37.

30. 7 I. Kapituła warmińska we Fromborku deleguje Mikołaja Kopernika na służbę do biskupa (w Lidzbarku). Poza dochodem ze swej prebendy otrzyma on corocznie 15 grzywien dobrej monety, jak długo nie zrzeknie się tej służby; mając biegłość w sztuce medycznej, „z życzliwości i łaski kapituły” będzie dbał o zdrowie biskupa.

Spicil., ss. 268 n. Cyt. *Hipler, N. K. u. Luther*, s. 508 oraz *Prowe*, Bd. 1, Tl. 1, s. 337. Sądząc z wcześniejszych wiadomości, data cytowanej uchwały nie przesądza o rzeczywistym terminie pobytu Kopernika na dworze biskupim w Lidzbarku. Niewątpliwie znalazł się on tam bezpośrednio po powrocie z Włoch (nr 12). Niniejsza zaś uchwała prawdopodobnie reguluje ów stan w odpowiednio nowy sposób — por. *Schmauch, Neues zur Cop.*, s. 647. Por. też nr 31.

31. 25 I. Kraków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na koronacji króla Zygmunta I w Krakowie.

Acta Tomicianiana, t. 1, Poznań 1852, s. 14. Uroczystości koronacyjne odbyły się 24 stycznia, zaś sejm koronacyjny w okresie od 24 stycznia do 24 kwietnia, stąd przyjazd Watzenrodego do Krakowa mógł nieco poprzedzać pierwszą datę; 4 kwietnia jest on już we Fromborku (nr 32). *Pro we* (Bd. 1, Tl. 1, s. 364) i *Birkenmajer* (*Stromata Cop.*, s. 283) przyjmują zgodnie możliwość pobytu Kopernika wraz z biskupem w Krakowie; obydwaj wiążą tę możliwość z „urlopem”, jakiego udzieliła Kopernikowi kapituła 18 dni przed uroczystościami koronacyjnymi (por. nr 30).

32. 4—6 IV. Frombork. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, odwiedza kapitułę we Fromborku z okazji świąt Wielkanocy.

Brachvogel, *Des C. Dienst*, s. 579. Przyjmuje on prawdopodobieństwo asysty Mikołaja Kopernika u boku biskupa.

33. 7 IV. Frombork. Kapituła warmińska przyznaje zakonowi antonitów szpital we Fromborku, w obecności: proboszcza kapituły Enocha z Kobelawy, kustosa Andrzeja Cletza, kantora Jerzego Delau, archidiacona Jana Scultetiego oraz kanoników Zachariasza Tapiau, Baltazara Stockfischera wikariusza i oficjała generalnego, Fabiana Luzjańskiego i Mikołaja Kopernika, doktorów prawa.

Cyt. *Hipler*, *N. K. u. Luther*, s. 494; *Spicil.*, s. 269. Por. też *Pro we*, Bd. 1, Tl. 1, s. 380 i *E. Brachvogel*, *Die Anfänge des Antoniterklosters in Frauenburg*, ZGAE, Bd. 27, s. 420. *Schmauch* (*Neues zur Cop.*, ss. 648 n.) stwierdza również obecność Watzenrodego na posiedzeniu kapituły w tym dniu.

34. 1 IX. Elbląg. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, kustosz kapituły Andrzej Cletz i doktor Mikołaj Kopernik na zjeździe stanów Prus Królewskich w Elblągu.

Cyt. *Pro we*, Bd. 1, Tl. 1, s. 363 oraz *Wasiułyński*, s. 207.

35. (X/XI). Frombork. Mikołaj i Andrzej Kopernikowie wpłacają po 8 grzywien za paramenta kościelne (*pro cappis*).

Cyt. *Birkenmajer*, *Stromata Cop.*, s. 275. Por. nr 2, 4, 21.

36. 29 XII. Elbląg. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na zjeździe stanów Prus Królewskich w Elblągu.

Cyt. *Pro we*, Bd. 1, Tl. 1, s. 363. Osoby towarzyszące biskupowi nie zostały wymienione.

37. (Po 1507 r. a przed 5 IV 1512). Mikołaj Kopernik rozpowszechnia swój *Commentariolus* poza granicami Warmii.

Datę dolną określa jego opracowanie (nr 29), górną zaś obserwacja opozycji Marsa (nr 77). Wskutek tej ostatniej Kopernik doszedł do nowych sformułowań, które nie odpowiadały już jego wcześniejszym poglądom, zawartym w rozpowszechnianym pisemku — por. *Birkenmajer*, *M. K.*, ss. 79, 635. Por. też nr 29.

38. 8 III. Kraków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, obecny w Krakowie.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283. Nie jest wiadome, czy obecność ta wiązała się z sejmem, który odbywał się w Krakowie w okresie od 25 stycznia do 22 lutego.

39. 8 V. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, delegatem królewskim na zjazd stanów Prus Królewskich w Malborku, zwołanym na dzień 8 maja.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283. Czy jednak Watzenrode wziął udział w tym zjeździe, nie jest stwierdzone.

40. (1508/1509). Wawrzyniec Korwin pisze *Pożegnanie Prus* — wierszowaną przedmowę łacińską do kopernikowskiego przekładu *Listów Teofilakta Symokatty*.

Por. nr 45. Przedmowa ta jest świadectwem rozpowszechnienia w kręgu najbliższych przyjaciół Kopernika idei heliocentryzmu (słowa Korwina: *scit miris querere principis*) — Birkenmajer, *M. K.*, ss. 80, 168, 387; *Spicil.*, s. 283.

1509

41. 22 II. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, wyjeżdża z Lidzbarka na sejm do Piotrkowa.

Prowe, Bd. 1, Tl. 1, s. 365. Przyjmuje się prawdopodobieństwo wyjazdu Kopernika wraz z Watzenrodem; Kopernik miałby zabrać ze sobą rękopis *Listów Teofilakta Symokatty*, które w tymże roku ukazały się drukiem w Krakowie.

42. 13 IV. Piotrków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na sejmie w Krakowie.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283. Sejm odbywał się w okresie od 4 marca do 18 kwietnia; wobec wyjazdu Watzenrodego z Lidzbarka już 22 lutego (nr 41), można przyjąć jego pełne uczestnictwo w obradach. Prawdopodobna też obecność Kopernika (por. nr 44, 45).

43. 4 V. Lidzbark. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, przebywa w Lidzbarku.

Prowe, Bd. 1, Tl. 1, s. 365.

44. 2 VI. Kraków albo Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje zaćmienie Księżycy.

De revol., ks. 4, rozdz. 13; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Kopernik podaje, że obserwował *sub eodem meridiano Cracoviensi*; ponieważ jednak zawsze utożsamiał południk fromborski z krakowskim — może tu być zarówno mowa o Fromborku jak i Krakowie (Birkenmajer, *M. K.*, s. 451). Obserwacja jest jednak zbieżna z domniemanym pobylem Kopernika w Krakowie (por. nr 41 i dalsze). W ciągu życia Kopernika było to jedyne zaćmienie podobne do tego,

które wymienia Ptolemeusz i które pozwoliło Kopernikowi ustalić poprawną wartość średniego ruchu Księżyca (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 384 n.).

45. (Druga połowa roku). Mikołaj Kopernik publikuje własny przekład łaciński greckiego autora *Teofilakta scholastyka Symokatty listy obyczajowe, sielskie i erotyczne w przekładzie łacińskim* (*Theophilacti scolastici Simocati epistolae morales, rurales et amatorie, interpretatione latina*. Impressum Cracouie in domo domini Johannis haller Anno salutis nostre MCCCCCIX).

H. Baranowski, *Bibliografia kopernikowska 1509—1955*, Warszawa 1958, s. 45, nr 1; *Spicil.*, ss. 72 nn., 269; *Prowe*, Bd. 1, Tl. 1, ss. 383—407. Pracę, z przedmową Wawrzyńca Korwina (por. nr 40), w liście dedykacyjnym ofiarował Kopernik Łukaszowi Watzenrodemu. Przekładu tego dokonał prawdopodobnie w oparciu o egzemplarz oryginału, uwidoczniony w szesnastowiecznym inwentarzu księgozbioru kapituły warmińskiej we Fromborku; przekład powstawał zapewne w Lidzbarku (F. Hippler, *Analecta Warmiensia. Studien zur Geschichte der ermländischen Archive und Bibliotheken*, ZGAE, Bd. 5, s. 376 przypis 54). Zdaniem Wasiułyńskiego (s. 214), o ile Kopernik przebywał wiosną tego roku w Krakowie (por. nr 41, 42, 44), to jednak zapewne nie doczekał ukończenia druku *Listów*, gdyż książka przepelniona jest błędami drukarskimi, świadczącymi o niechlujnej korekcie. Edycję *Listów* datuje się zatem na drugą połowę roku, to jest po tym czasie, gdy ewentualnie dokonawszy obserwacji zaćmienia Księżyca (nr 44) Kopernik opuścił Kraków.

46. 28 X. Lubawa. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, konsekuje Jana Konopackiego na biskupa chełmińskiego.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283.

1510

47. (Ok. 1510). Mikołaj Kopernik sporządza mapę Warmii i zachodnich granic Prus Królewskich.

Wiadomość o mapie autorstwa Kopernika, lecz bez jakichkolwiek szczegółów o niej, z listów Fabiana z Łężan (piszącego pod kryptonimem Hans Lilliental) — por. nr 49—51. Mapa nie zachowała się, jej charakter jedynie w sferze przypuszczeń. Już Birkenmajer sugerował współudział Kopernika w opracowaniu pierwszej mapy Polski z 1507/1508 r. (L. A. Birkenmajer, *Marco Beneventano, Kopernik, Wapowski a najstarsza karta geograficzna Polski*, Kraków 1901), choć listy Fabiana nie były jeszcze znane. Pogląd Birkenmajera kwestionuje K. Buczek (*Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w.*, Wrocław 1963, ss. 23, 28, 29). Autor ten sądzi, że we wspomnianych listach Fabiana chodzi o „jakąś pruską mapę Kopernika”, którą sporządził być może do spółki z Aleksandrem Scultetim. B. Olszewicz przyjmuje możliwość, że w 1510 r. Kopernik wykreślił mapę, która dotyczyła „spornego terytorium” między Zakonem i Polską (B. Olszewicz, *I lavori cartografici di Niccolò Copernico*, Actes du VIIIe Congrès International d'Histoire des Sciences, Florence—Milan 3—9 septembre 1956, vol. 1, s. 425). Fabian, który starał się wykraść mapę, działał na rzecz Zakonu, któremu na owej mapie zależało; mogłoby to wskazywać na jej polityczny charakter. Niepokój władz krzyżackich mógł się wiązać z zapowiedzianym zjazdem rady królewskiej w Poznaniu, z udziałem Watzenrodego (por. nr 52). Zdaniem K. Forstreu-

tera (Fabian von Lossainen und der Deutsche Orden, Kopernikus-Forschungen, Leipzig 1943, s. 225) mapa ta ukazywała granice Warmii oraz zachodnie granice Prus Królewskich. Niektórzy badacze odróżniają od tej mapy jeszcze inną, z 1519 r. (por. nr 182).

48. 26, 27 II. Piotrków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na sejmie w Piotrkowie.

Akta grodzkie, t. 8, s. 209 (Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 283) i t. 7, s. 30. Drugą wzmiankę Birkenmajer (*Stromata Cop.*, s. 284) mylnie odnosi do roku 1512. Sejm odbywał się w okresie od 21 stycznia do 2 marca; obecność Kopernika nie stwierdzona. Około 12 kwietnia biskup powrócił na Warmię, tego dnia bowiem pisze do niego zarządca krzyżacki w Giżycku; okres nieobecności biskupa był mu zapewne znany, gdyż opisuje on wypadki zasze *yn e. g. abwesenn* (Mittelungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia, H. 7, Lötzen 1901, ss. 248 n., na co wskazuje Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 284).

49. (Ok. połowy roku). Hans Liliental (Fabian z Łęzan, kanonik warmiński) do Jana von Schönberg, kanclerza Zakonu. Ma trudności z uzyskaniem poszukiwanej mapy, ponieważ mistrz (*meister*) skutkiem śpiesznego i nieoczekiwanego wyjazdu nie mógł jej ukończyć (*szy nicht boreit hott*). Postara się zdobyć ją w innym czasie, o ile „on” zostawi komuś klucz.

Cyt. K. Forstreuter, *Fabian von Lossainen und der Deutsche Orden*. Kopernikus-Forschungen, Leipzig 1943, s. 225. List tylko z datą roczną; pierwsza źródłowa wiadomość o pracach kartograficznych Kopernika (por. nr 47). Zarazem świadectwo, że Fabian z Łęzan, późniejszy biskup warmiński, pozostawał w tym czasie na usługach Zakonu (z adresatem wiązała go zażyła przyjaźń). Że chodzi tu o osobę Kopernika, świadczą dalsze listy (nr 50, 51).

50. (Ok. połowy roku). Hans Liliental (Fabian z Łęzan, kanonik warmiński) do Jerzego Krebsa (Jana von Schönberg, kanclerza Zakonu). Ma nadzieję, że uzyska „całą mapę”.

Por. nr 49. W całym liście tylko jedno zdanie o mapie: *Ich werd hoffe ich gantcz dy mappa obirkommen, solt ich och eyn pferd daran wogen. etc.* Cyt. jak poprzednio, ss. 225 n.

51. 11 VI. Hans Liliental (Fabian z Łęzan, kanonik warmiński) w Elblągu do Jana von Schönberg kanclerza Zakonu. Poczytał wiele starań w celu uzyskania mapy, przeszedł „wszystkie pokoje doktora Mikołaja” (Kopernika), lecz nie mógł jej nigdzie znaleźć; sądzi, że „zabrał on ją ze sobą, albo zamknął w skrzyni”.

Por. nr 49, 50. Cyt. jak poprzednio, s. 226. Forstreuter sądzi, że owe „pokoje doktora Mikołaja” musiały znajdować się we Fromborku. Trudno bowiem przypuszczać, aby ktokolwiek niepowołany mógł swobodnie penetrować jakiegokolwiek pomieszczenia w siedzibie biskupiej na zamku w Lidzbarku, gdzie Kopernik przebywał od powrotu z Włoch. Schmauch również odnosi owe pokoje do Fromborka, czego nie można kwestionować, gdyż Kopernik już w 1499 r. optował sobie alodium we Fromborku (nr 7). Zdaniem Schmaucha, cytowane listy świadczą jednak o tym, że Kopernik nie sporadycznie, lecz stale zamieszkiwał wówczas we Fromborku. Uważa on, że przyczyną wcześniejszego

opuszczenia Lidzbarka (zanim umarł Watzenrode) były nieporozumienia między biskupem i jego siostrzeńcem, na tle rozbieżnych przekonań politycznych obydwu. Kopernik miałby nie podzielać stanowiska biskupa w sprawie zbliżenia z Polską. Sugestię tę, nie popartą jednak dowodami, opublikował Schmauch po raz pierwszy w 1938 r. (*Neues zur Cop.*, ss. 647—653), następnie w 1943 r. (*Nicolaus Kopernikus, deutsche Art und Abstammung*, w: Nicolaus Kopernikus, *Bildnis eines grossen Deutschen*, hrsg. v. F. Kubach, München 1943, ss. 80 n.). Pogląd nie znalazł pełnego poparcia w literaturze niemieckiej (por. F. Strauss, *Nicolaus Kopernikus, der Deutsche*, *Geographischer Anzeiger*, 1944, H. 5—8, s. 84). Kategorieczność stwierdzenia Schmaucha wprowadziła w błąd niektórych badaczy polskich, mimo że odrzucili oni motywy polityczne, sugerowane przez niego. Nowsze badania nie potwierdzają, aby z jakichkolwiek powodów Kopernik miał się rozstać z Lidzbarkiem już w 1510 r. (J. Paga-czewski, *Duńska ekspedycja astronomiczna na Warmię w roku 1584*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1964, nr 1 (83), s. 27). Za najważniejszy argument pozostawiania Kopernika w Lidzbarku do śmierci wuja przyjmuje się fakt, że zaraz po owej śmierci Kopernik optował we Fromborku nowe alodium (nr 76). Już Hipler zwracał uwagę, że w latach 1507—1512 nazwisko Kopernika w ogóle nie jest w aktach kapituły wymieniane. Zmienia się to radykalnie po śmierci Watzenrodego: poczynając od 5 kwietnia 1512 r. prawie nigdy nie brakuje Kopernika na obradach kapituły we Fromborku (Hipler, *N. K. u. Luther*, s. 512).

52. 24 VI. Poznań. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na zjeździe w Poznaniu.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 283 n. Był to pierwszy dzień zjazdu, koniec zaś 22 lipca 1510 r. Birkenmajer (*M. K.*, s. 17) uważa za możliwą obecność Kopernika.

53. (8 XI 1510 — 8 XI 1511). Fabian z Łęzan i Mikołaj Kopernik wizytatorami kapituły warmińskiej; Mikołaj Kopernik kanclerzem kapituły warmińskiej.

Por. nr 54—56, 58.

1511

54. 1 I. Olsztyn. Fabian z Łęzan i Mikołaj Kopernik, wizytatorzy kapituły warmińskiej (*visitatores*) delegowani do Olsztyna, kwituja tam odbiór kwoty 238 grzywien i 3 wiardunków, przeznaczonych na „wikarię Zachariasza” (Tapiau). Po powrocie do Fromborka doręczają je Baltazarowi Stockfischowi (kanonikowi warmińskiemu).

Księga rachunkowa kapituły warmińskiej 1508—1547, WAD, RF 11, karta 3 recto: A. d. MCCCCXI ad mandatum Venerabili capituli Nos Fabianus de Losainen et Nicolaus Coppernicus visitatores per Venerabilem Capitulum deputati in Allenstein pro festo circumcissionis, recepimus restantem pecuniam pro vicarijs V. d. Zachariae in castro repositam videlicet [...] mrc cccxxxviii fert. iij. Et hanc pecuniarum de mandato capituli presentavimus venerabili domino Baltazari Stockfisch in reditu nostro ad ecclesiam. Fragment tego cyt. Pro we, Bd. 1, Tl. 1, s. 381 (z mylną datą 8 stycznia, od powtarza Was i u t y Ń s k i, s. 217) oraz Bd. 1, Tl. 2, s. 256 (bez daty i z dużymi odmianami).

Zgodnie ze statutami kapituły wizytatorzy musieli być wraz z administratorem corocznie w dniu 1 stycznia w Olsztynie celem odprawy różnych drobnych urzędników kapituły (*Die Statuten des Ermländischen Domkapitels von B. Nikolaus v. Tüngen, Spicil.*, ss. 263 n., par. 59).

55. (Po 1 I). Frombork. Fabian z Łęczan i Mikołaj Kopernik, wizytatorzy kapituły warmińskiej, składają we Fromborku na ręce Baltazara Stockfische, kanonika warmińskiego, przywiezione z Olsztyna pieniądze.

Por. nr 54.

56. 31 VII. Frombork. Enoch (Kobelau) proboszcz, Andrzej Cletz kustosz oraz Fabian z Łęczan, Mikołaj Kopernik i Henryk Snellenberg, kanonicy warmińscy, świadkami złożenia do skarbcza pieniędzy, przywiezionych z Olsztyna przez Baltazara Stockfische, kanonika warmińskiego.

Księga rachunkowa kapituły warmińskiej 1508—1547, WAD, RF 11, karta 3 verso: *Anno domini MDXI ad mandatum Venerabilis Capituli Warmien. Ego Baltazar/ Stockfisch suprascriptus pro die sancte anne veniens in arce Allenste/in/ die sequen. presente Venerabilis d. Tidemanno Gisze Canonico et administratore* [tu następuje wyczerpujące wyliczenie pobranych pieniędzy, po czym, już we Fromborku:] *presentui Venerabili Capitulo die Jouis ultram Julij in loco Capitulari, presentibus venerabilibus dominis Enoch [von Kobelau] Custode, preposito Andrea de Cletcze, Fabiano de Lusianis, Nicolao Coppernick et Hinrico Snellenbergum*. Omyłkowo przeinaczono tu pralatury: w rzeczywistości Enoch Kobelau był proboszczem, zaś Andrzej Cletz kustoszem. Fragment tego cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 1, s. 382, jednak pomieszał ze sobą dwa różne zapisy.

57. 6 X. Lidzbark (albo Frombork). Mikołaj Kopernik obserwuje całkowite zaćmienie Księżyca.

De revol., ks. 4, rozdz. 5; Birkenmajer, *M. K.*, ss. 317. Obserwacja, nie wymagająca żadnego instrumentu, mogła być dokonana gdziekolwiek, choć jest to okres stałego pobytu Kopernika w Lidzbarku. Obserwował o godz. 12.08 średniego czasu fromborskiego. (J. Pagaczewski, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Zjawisko widoczne także w Krakowie, mogło być umówione co do obserwacji z Marcinem Biemem, który je również zapisał (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 35 przypis 1, 450, 469). Zdaniem Schmaucha (*Neues zur Cop.*, s. 648), który ma własną koncepcję chronologiczną dla tego okresu (por. nr 51), obserwacja została dokonana we Fromborku.

58. (8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik, kanclerz kapituły warmińskiej (*cancellarius*), podpisuje zrewidowane przez siebie rachunki kustosa (Andrzeja Cletza).

W księdze *Registrum perceptorum et expositorum Custodie Ecclesie Warmiensis*, u dołu po rocznych rachunkach: *Domini approbatam rationem quitant. Nicolaus Coppernicus cancellarius subscripsit*. Podobna formuła, z małymi tylko odmianami, pochodząca od ręki Kopernika, we wszystkich następnych wypadkach. Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 275; por. Brachvogel, *Des C. Dienst*, s. 574.

59. (8 XI 1511 — 8 XI 1512). Mikołaj Kopernik przełożonym kasy aprowizacyjnej oraz kanclerzem kapituły warmińskiej.

Por. nr 79—81.

60. 13 XII. Toruń. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na układach z przedstawicielami Polski i Zakonu w Toruniu.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 284; Prowe, Bd. 1, Tl. 1, s. 372; Thiel, *Das Verh.*, s. 458.

1512

61. 1 I. Lidzbark (albo Frombork). Mikołaj Kopernik obserwuje Marsa.

De revol., ks. 5, rozdz. 19; Birkenmajer, *M.K.*, s. 317. Zdaniem Birkenmajera (*M.K.*, s. 35 przypis 1) i Wasiułyńskiego (s. 366), obserwację wykonał Kopernik w Lidzbarku. Czas: godz. 6.00 średniego czasu fromborskiego (J. Pągaczewski, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Była to pierwsza z obserwacji planet. Celem tej obserwacji było zrewidowanie pierwotnie przyjętych przez Kopernika koncepcji układu heliocentrycznego, które w jej wyniku odrzucił (Birkenmajer, *M.K.*, s. 684 nr 17). Cykl zakończony został również obserwacją Marsa (por. nr 410; Birkenmajer, *M.K.*, s. 523).

62. 15 I. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński oraz prawdopodobnie kanonicy Mikołaj Kopernik i Jerzy Delau, opuszczają Lidzbark w drodze na zaślubiny królewskie w Krakowie.

Paul Deusterwald, *De obitu domini Lucae Watzenrode Episcopi Warmiensis — Spicil.*, ss. 316 n. Mowa tu tylko o wyjeździe Watzenrodego, nie wspomina się zaś o osobach towarzyszących; cyt. Prowe, Bd. 2, s. 477. Na podstawie następnej wiadomości (por. nr 63), Prowe (Bd. 1, Tl. 1, s. 373) i Wasiułyński (s. 217) przyjmują równoczesny wyjazd trzech wymienionych osób. Jednak zdaniem Schmaucha (*Neues zur Cop.*, s. 649) Kopernik i Jerzy Delau nie towarzyszyli Watzenrodemu do Krakowa, lecz z ramienia kapituły pełnili specjalną misję, związaną jedynie ze Sztumem, dokąd przybyli niezależnie od biskupa i nawet krótko przed nim (por. nr 63). Są to tylko przypuszczenia. Ślub Zygmunta I z Barbarą Zapolya zapowiedziany był na 8 lutego.

63. 19 I. Sztum. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, w drodze do Krakowa zatrzymuje się w Sztumie; obecni tu kanonicy Jerzy Delau i Mikołaj Kopernik.

Na zamku w Sztumie Watzenrode odbył rozmowy z przedstawicielami Gdańska, którzy go prosili o wstawiennictwo u króla. Gdańszczan przyjęli na schodach zamku kanonicy Jerzy Delau i Mikołaj Kopernik, wprowadzając ich następnie na salę. Cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 1, s. 374. Zamek w Sztumie otrzymał Watzenrode od króla w 1509 r., jako najwyższy sędzia Prus Królewskich (Schmauch, *Neues zur Cop.*, s. 649).

64. (Koniec I). Kraków. Łukasz Watzenrode i prawdopodobnie towarzyszący mu Mikołaj Kopernik przybywają do Krakowa.

Wasiułyński, s. 219; por. nr 63.

65. (Początek II). Kraków. Mikołaj Kopernik (prawdopodobnie w Krakowie) układa epigram (*Nikolaos o Kopfernikos pros Joannen ton Linodesmona*) mający poprzedzić *Epithalamium* Jana Dantyszka z okazji ślubu Zygmunta I i Barbary Zapolya.

Tytuł epigramu grecki; *Linodesmon* jest dosłownym greckim przekładem nazwiska Dantyszka (= Flachs binder). Wobec własnego nazwiska Kopernik pozostał jedynie na jego greckiej transkrypcji (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 126 n.). Wiadomość o autorstwie Kopernika pochodzi od Brożka, który miał w ręku manuskrypt (J. Brożek, *Wybór pism*, t. 1, oprac. H. Barycz, Warszawa 1965, s. 189). Pisze on: „Wśród poezji Jana Dantyszka zachowanych w bibliotece lidzbarskiej znajduje się pieśń weselna na ślub najjaśniejszego króla polskiego Zygmunta i [...] Barbary, pióra tegoż Dantyszka, poprzedzona poemacikiem Mikołaja Kopernika [...]. Tamże zanotowano, że ta pieśń weselna wysłała w Krakowie 1512 r. Ten bowiem egzemplarz jest rękopisem”. Jana Dantyszka *Epithalamium in nuptiis inclity Sigismundi ac principis Barbarae*, Cracoviae 1512, J. Haller, wydrukowane zostało *pridie Idus Februaris* (12 lutego) 1512 r. (Birkenmajer, *M. K.*, s. 126), a więc zapewne z dużym pośpiechem zważywszy, że ślub odbył się 8 lutego. Brak w nim jednak wierszyka Kopernika, jeśli istotnie — jak sugeruje cytowana informacja Brożka — miałby on w zamierzeniach poprzedzać również i w druku epigram Dantyszka. Utwór Kopernika odkrył i opublikował w 1855 r. w swej rozprawce D. Szulc; tę zaś przedrukował I. Polkowski (*Kopernikijana czyli Materjały do pism i życia Mikołaja Kopernika*, Gniezno, t. 2, 1873, ss. 235—287). Niewątpliwie musiał istnieć zarówno związek chronologiczny jak i przyczynowy między utworem Kopernika i epigramem Dantyszka; okoliczność przypuszczalnego pobytu Kopernika w tym czasie w Krakowie stanowiłaby wiarygodne uzasadnienie owych zależności. Por. też Prowe, *Bd. 2*, s. 276.

66. 8 II. Kraków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński oraz prawdopodobnie towarzyszący mu Mikołaj Kopernik na ślubie Zygmunta I w Krakowie.

Spicil., s. 317; Prowe, *Bd. 1*, Tl. 1, ss. 374 n. Zdaniem Wasiułyńskiego (s. 221), Kopernik (o ile był w ogóle w Krakowie) nie został na rozpoczynającym się tam 14 lutego sejmie, lecz pozostawiwszy orszak Watzenrodego, wrócił na Warmię. Przyjmując alternatywę pobytu Kopernika w Krakowie, trzeba również przyjąć proponowane przez Wasiułyńskiego założenie. Inaczej bowiem nie sposób wytłumaczyć faktu, że Kopernik zjawia się u łóżka ciężko chorego biskupa dopiero w Toruniu (por. nr 70). Watzenrode obecny też w Krakowie 10 lutego (*Akta grodzkie*, t. 7, s. 79).

67. 15 II — 5 III. Kraków. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, na sejmie koronacyjnym królowej Barbary w Krakowie.

Stwierdzona obecność 15 lutego (*Akta grodzkie*, t. 3, s. 193). Sądząc jednak z relacji Deusterwalda (*Spicil.*, s. 317), Watzenrode uczestniczył w obradach sejmu do końca. Zdaniem Wasiułyńskiego (s. 221), wyjazd biskupa z Krakowa (lecz już bez Kopernika — por. nr 66) nastąpił około 20 marca.

68. 23 III. Łęczyca. Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, w drodze powrotnej z Krakowa na Warmię zachorował w Łęczycy.

Relacja Deusterwalda — *Spicil.*, s. 317 i Prowe, *Bd. 2*, s. 477.

69. 26 III. Toruń. Ciężko chory Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, przewieziony do Torunia.

Relacja Deusterwalda — *Spicil.*, s. 317 i *Prowe*, Bd. 2, s. 477.

70. (Ok. 29 III). Toruń. Mikołaj Kopernik u łoża ciężko chorego Łukasza Watzenrodego, biskupa warmińskiego.

Wasiutyński, ss. 221 n. i przypis 99 — wiadomość o przybyciu Kopernika bez daty, w oparciu o rkps A. 85, fol. 203 w d. Archiwum biskupim we Fromborku. Wiadomość tę Wasiutyński umieszcza chronologicznie jeszcze przed zgonem Watzenrodego, sprawa jednak nie jest jasna.

71. 29 III. Toruń. Ciężko chory Łukasz Watzenrode, biskup warmiński, wysłuchuje mszę i przyjmuje z rąk Jana Konopackiego, biskupa chełmińskiego, ostatnie namaszczenie. Tego dnia umiera.

Spicil., s. 317 i *Prowe*, Bd. 2, s. 477 (relacja Pawła Deusterwalda).

72. 2 IV. Frombork. Pogrzeb Łukasza Watzenrode, biskupa warmińskiego..

Spicil., s. 318 i *Prowe*, Bd. 2, s. 478 (relacja Pawła Deusterwalda).

VI. MIKOŁAJ KOPERNIK WE FROMBORKU

(Początek kwietnia 1512 — 8 listopad 1516)

73. 5 IV. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej we Fromborku, uczestniczy w wyborze biskupa Fabiana z Łęzań (von Lossainen).

Spicil., s. 270. Poza Kopernikiem i elektem obecni byli: kantor Jerzy Delau (Zins, *Kapituła w cz. Kop.*, s. 424, mylnie podaje imię jako Jan), archidiakon Jan Sculteti oraz kanonicy: Henryk Snellenberg, Jan Crapitz, Tideman Giese (aktualnie administrator dóbr kapituły) i Baltazar Stockfisch. Kustosz Andrzej Cletz był chory, dziekan Bernard Sculteti oraz kanonicy Albert Bischoff i Krzysztof Suchten przebywali w Rzymie, zaś Maurycy Ferber na studiach w Siennie. Nadto nieobecni Andrzej Kopernik i Michał Sanderi. Proboszcz Enoch Kobelau zmarł 3 kwietnia (Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, ss. 181 n.; Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, ss. 281 n.). Wykaz kanoników warmińskich w latach od ok.1512 do ok. 1537 — por. Zins, *Kapituła w cz. Kop.*, ss. 422—434. W sprawie czasokresu pobytu Kopernika we Fromborku por. nr 51.

74. 6 IV. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej we Fromborku, wraz z innymi kanonikami podpisuje Tidemanowi Giese, kanonikowi warmińskiemu, pełnomocnictwo w sprawie starań o papieskie zatwierdzenie elekcji nowego biskupa.

Obecni byli: elekt Fabian z Łęzań, kantor Jerzy Delau, archidiakon Jan Sculteti oraz kanonicy — Mikołaj Kopernik, Baltazar Stockfisch, Henryk Snellenberg i Jan Crapitz (Brachvogel, *Zur Koppern.*, s. 797; Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, s. 285 przypis 1).

75. 1 VI. Frombork. Fabian z Łęzań, elekt warmiński, Andrzej Cletz kustosz, Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg i Jan Crapitz,

prałaci, kanonicy i cała zgromadzona kapituła warmińska delegują Jana Scultetiego i Baltazara Stockfischa jako swych pełnomocników (dla uzgodnienia dokonanej elekcji z królem).

Cyt. Birkenmajer, M. K., s. 389. Notariuszem był Feliks Reich, kleryk pomeziański.

76. 3—6 VI. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej optował kurie zewnętrznej (*alodium*) po Baltazarze Stockfischu.

Spicil., s. 270. Data: *in quatuor temporibus Pentecostes*. Odbywała się wówczas ogólna opcja folwarków kanonicznych. Cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 1, ss. 21, 380 oraz Tl. 2, s. 21. Ostatnie badania wskazywałyby, że optowana przez Kopernika kuria znajdowała się w miejscu dzisiejszego budynku, który od XIX w. określany jest jako kuria p. w. św. Piotra. Stoi on w odległości ok. 30 m na południowy zachód od narożnego oktogonu, będącego częścią obwarowań wzgórza katedralnego we Fromborku (J. Pałacowski, *Duńska ekspedycja astronomiczna na Warmię w roku 1584*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 1 (83), 1964 oraz *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Ogólnie przyjmuje się, że kurie tę, przejściowo zniszczoną przez Krzyżaków w 1520 r., zatrzymał Kopernik do końca życia.

77. 5 VI. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Marsa.

De revol., ks. 5, rozdz. 16; Birkenmajer, M. K., s. 317. Miejsce obserwacji domniemane; czas — godz. 1.00 średniego czasu fromborskiego (J. Pałacowski, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Instrument — *astrolabium* (Birkenmajer, M. K., s. 295). Była to pierwsza z serii trzech identycznych obserwacji (następne 12 grudnia 1518 r. i 22 lutego 1523 r.).

78. 4 IX. Frombork. Mikołaj Kopernik prawdopodobnie na posiedzeniu kapituły warmińskiej z udziałem Andrzeja Kopernika.

Cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 29 n. Andrzej Kopernik po pobycie w Rzymie (1508—1512) przyjechał do Fromborka jako trędowaty (choć rodzaj choroby, określanej jako *lepra*, mógł też oznaczać co innego). W wyniku podjętej przez kapitułę na tym posiedzeniu uchwały (*De aegroto domino Andrea Coppernig*) nie wolno mu było odtąd uczestniczyć w publicznych zgromadzeniach. Zaproponowano zarazem określoną sumę na jego utrzymanie. Andrzej Kopernik wystąpił jednak z repliką oświadczając, że nie podporządkuje się tej uchwale. Spotykamy go później na jednym tylko posiedzeniu kapituły (nr 92). Na innych nie jest wymieniany choć wiadomo, że żył jeszcze 28 lutego 1516 r. Wg Prowego (Bd. 1, Tl. 2, ss. 26—32) zmarł on przed 1519 r., wg J. Papritza (*Die Nachfahrtafel des Lukas Watzenrode*, Kopernikus-Forschungen, Deutschland und der Osten, Bd. 22, Leipzig 1943) — przed listopadem 1518 r. O Andrzeju Koperniku por. nadto Prowe, Bd. 2, ss. 472 n.; korespondencję jego opublikował G. Bender, *Mitteilungen des Copernicus Vereins*, H. 4, ss. 56—98.

79. (Przed 8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik (przełożony kasy aprowizacyjnej kapituły warmińskiej — *magister pistoriae*) pobiera od *Communitatis Vicariorum* czynsz woskowy.

Na podstawie *Regestrum Communitatis Vicariorum 1486—1516* — Brachvogel, *Des C. Dienst*, s. 575. Funkcja Kopernika domniemana: taki sam poda-

tek w szeregu innych lat pobierał zawsze *magister pistoriae*. O tym urzędzie kapitulnym por. B. Pottel, *Das Domkapitel von Ermland im Mittelalter*, Borna—Leipzig 1911, s. 76.

80. (Przed 8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik (przełożony kasy aprowizacyjnej kapituły?) pobiera z rąk prokuratora wikariaty katedralnego podatek pieniężny od należącej do wikariaty wsi czynszowej.

Brachvogel, *Zur Koppern.*, s. 797. Por. nr 79.

81. (8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik, kanclerz kapituły warmińskiej (*cancellarius*), podpisuje zrewidowane przez siebie rachunki kustosa (Andrzeja Cletza).

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 275 n.

82. (8 XI 1512 — 8 XI 1513). Mikołaj Kopernik kanclerzem kapituły warmińskiej.

Por. nr 93.

83. 6 XII. Frombork. Andrzej Cletz kustosz, Jerzy Delau kantor, Jan Sculteti archidiakon, Baltazar Stockfisch, Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz i Tideman Giese, rezydujący kanonicy warmińscy stanowiący kapitułę, delegują Andrzeja (Cletza) kustosa i Jana (Scultetiego) archidiakona do rokowań z królem w sprawie dokonanej elekcji biskupa.

Cyt. Birkenmajer, *M. K.*, s. 390; por. Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, s. 274.

84. 26 XII. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej we Fromborku, podpisuje dokument układu piotrkowskiego zawartego z królem w dniu 7 grudnia 1512 r.

Spicil., s. 271. Na tym posiedzeniu kustosz Andrzej Cletz i archidiakon Jan Sculteti zdawali sprawozdanie ze swych rozmów z królem w Piotrkowie (por. nr 83) — Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, s. 276. Układ dawał królowi możność wpływu na obsadę stolicy biskupiej; podpisało go w sumie 8 kanoników obecnych na posiedzeniu (ich nazwiska — por. nr 83). Pięciu przebywających w Rzymie starało się przeciwdziałać papieskiemu potwierdzeniu układu: dziekan Bernard Sculteti, Albert Bischoff, Michał Sanderi, Maurycy Ferber i proboszcz Krzysztof Suchten (Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, ss. 293, 295, 302). Albert Bischoff nie uznawał elekta (Fabiana z Łężan) i ubiegał się o biskupstwo dla siebie (*ibidem*, ss. 283, 295, 304). Andrzej Kopernik, jako jedyny z przebywających na miejscu kanoników, początkowo należał również do opozycji, potem jednak ustąpił (*ibidem*, s. 302 i przypis 3; por. też nr 92).

85. 28 XII. Frombork. Andrzej Cletz kustosz, Jerzy Delau kantor, Jan Sculteti archidiakon, Baltazar Stockfisch, Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz i Tideman Giese, prałaci i kanonicy warmińscy stanowiący kapitułę i zgromadzeni na jej posiedzeniu, składają przysięgę wierności królowi Zygmuntovi I.

Cyt. Birkenmajer, *M.K.*, s. 390. Przysięgę złożono na ręce biskupa Fabiana z Łęczan, na gruncie oraz wg formuły pierwszego układu piotrkowskiego (1479), który aktualnie obowiązywał. Na tymże posiedzeniu desygnowano kanoników przebywających w Rzymie (por. nr 84) na pełnomocników kapituły w rokowaniach mających na celu zatwierdzenie nowego układu piotrkowskiego. Było to nieporozumienie, gdyż kanonicy owi bojkotowali układ, o czym we Fromborku jeszcze nie wiadano; wkrótce potem jednak biskup Fabian z Łęczan donosił o tym fakcie przedstawicielom strony królewskiej (Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, ss. 295—298).

86. 28 XII. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej we Fromborku, podpisuje dokument stwierdzający, że kapituła uzna ważność podpisanego przez siebie w dniu 26 grudnia układu piotrkowskiego z chwilą, gdy zatwierdzi go papież.

Spicil., s. 271. Dokument podpisało 8 kanoników — por. nr 84. Zob. też Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, s. 278.

87. 29 XII. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej we Fromborku nie skorzystał z możliwości zmiany swego folwarku (*allodium*).

Spicil., s. 271 przypis 1; cyt. Prowe, *Bd. 1, Tl. 2, s. 22: Dominis [...] Nicolao non recedentibus ab allodiis suis*. Posiedzenie związane było wyłącznie z opcją folwarków. Andrzej Kopernik, jako trędowaty (por. nr 78), już 12 kwietnia tego roku uchwałą kapituły pozbawiony był prawa optowania folwarków. (*Spicil.*, s. 271 przypis 1).

1513

88. (Pierwsza połowa roku). Mikołaj Kopernik otrzymuje apel Pawła z Middelburga, biskupa Fossombrone, do uczestniczenia w pracach nad projektem reformy kalendarza.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 225—231, 378—382. Pierwotnie Birkenmajer datował ów apel na okres 5 maj 1514 — 11 marzec 1515, gdy Kopernik rozpoczął intensywne prace obserwacyjne (*M.K.*, s. 311). Poglądy te powtórzył J. Witkowski (*Reforma Kopernika*, Sesja Kopernikowska 15—16 IX 1953, Warszawa 1955, s. 55). Wobec późniejszych badań Birkenmajera (por. nr 91) poglądy te zapewne nie mogą być aktualne.

89. (Pierwsza połowa roku). Mikołaj Kopernik odpowiadając na skierowany doń apel Pawła z Middelburga, biskupa Fossombrone, wysłał do Rzymu własny projekt reformy kalendarza.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 378, 380 przypis 5. Por. też nr 91, 113.

90. (Po 31 III). Mikołaj Kopernik zakupuje od kapituły warmińskiej 800 sztuk cegły i 1 tonę wapna.

Na podstawie zapisu w księdze rachunkowej kasy budowlanej kapituły, gdzie pierwszy zapis datowany jest 31 marca 1513 r., następnym zaś, a wśród nich Kopernika, bez daty; Braehvogel, *Zur Koppern.*, s. 797.

91. 8 VII. Paweł z Middelburga, biskup w Fossombrone, oddaje do druku swój traktat *Paulina*, w którym polemizuje z Mikołajem Kopernikiem, autorem projektu reformy kalendarza.

Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 225—231, 378—382. Data pochodzi z listu dedykacyjnego na wstępie traktatu. Zawiera on polemikę z nieujawnionym autorem „książeczki” (*libellus*), zawierającej nowy projekt poprawy kalendarza; biskup podkreśla, iż celowo przemilcza znane mu nazwisko autora. Przeciwstawia mu własny projekt reformy kalendarza. Birkenmajer upatrując w owym anonimie Mikołaja Kopernika, zwraca uwagę na pochlebną wzmiankę o tym biskupie w liście dedykacyjnym Kopernika do papieża Pawła III (nr 505). Najważniejsze jednak to, iż autor *Pauliny* przytoczył z anonimowa długość roku zwrotnikowego „dokładnie taką samą, jaką Kopernik przyjmował pierwotnie, a jaką znajdujemy już w tzw. Zarysie (*Commentariolus*)”. Przepuszczenia te znajdują potwierdzenie w *Secundum Compendium* Pawła z Middelburga (por. nr 113). Traktat Kopernika trafił do rąk polemisty za pośrednictwem kardynała Marka Vigerio, o czym wspomina Kopernik w liście dedykacyjnym do Pawła III. Vigerio zaś mógł go otrzymać od pozostającego z nim w bliskich stosunkach Bernarda Scultetiego, pisarza soboru, a zarazem kanonika warmińskiego, pozostającego w zażyłych stosunkach z Mikołajem Kopernikiem.

92. 25 IX. Braniewo. Fabian z Łezan, biskup warmiński, Andrzej Cletz kustosz, Jerzy Delau kantor, Jan Sculteti archidiakon, Baltazar Stockfisch, Mikołaj Kopernik, Andrzej Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz i Tideman Giese — kanonicy warmińscy stanowiąc kapitułę, podpisują (żądane przez króla) pełnomocnictwo dla arcybiskupa Jana Łaskiego do ubiegania się w Rzymie o zatwierdzenie nowego układu piotrkowskiego.

Acta Tomiciana, t. 2, nr 304; cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 31. Por. Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, s. 302. Dokument datowany *In castro episcopali oppidi Braunsbergensis*. Por. nr 84.

93. (8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik, kanclerz kapituły warmińskiej (*cancellarius*) podpisuje zrewidowane przez siebie rachunki kustosa (Andrzeja Cletza).

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 276.

1514

94. 25 II. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje planetę Saturna.

De revol., ks. 5, rozdz. 9; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Miejsce obserwacji domniemane. Czas: godz. 5.00 średniego czasu fromborskiego, instrument — *astrolabium* (J. Paga c z e w s k i, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Kopernik wyznaczył położenie Saturna celem znalezienia jego odległości od Słońca (Wasiułyński, s. 241).

95. 17 III. Frombork. Doktor Mikołaj Kopernik wpłaca 75 grzywno dobrej monety jako pierwszą ratę za nabycie kurii, którą uprzednio zajmował proboszcz Enoch (Kobelau). Pozostaje mu do spłacenia 100 grzywno w terminie dwuletnim.

Spicil., s. 271; cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 15 i *Pagaczewski*, *Duńska cksped.*, s. 28. Proboszcz Enoch Kobelau umarł 3 kwietnia 1512 r., toteż kuria ta w okresie dwuletnim nie mogła znaleźć użytkownika; była to kuria wewnętrzna (*curia intra muros*), nazywana dzisiaj „wieżą Kopernika” (*Brahvogel*, *Die Sternwarte des Cop.*, ss. 338 nn.).

96. 5 V. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Saturna.

De revol., ks. 5, rozdz. 6; *Birkenmajer*, *M. K.*, s. 317. Miejsce obserwacji domniemane. Czas: godz. 10.48 średniego czasu fromborskiego (*J. Pagaczewski*, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku), instrument — *astrolabium* (*Birkenmajer*, *M. K.*, s. 295).

97. 6 V. Frombork. Mikołaj Kopernik podpisuje *Articuli per Venerabile Capitulum editi ad communem utilitatem oppidi Frauenburg*.

Spicil., s. 271. W innym miejscu wymieniając mimochodem tę datę, Hipler wspomina o jakichś rozliczeniach Kopernika, o których skądinąd nic nie wiadomo (*Hipler*, *N. K.*, u. *Luther*, s. 512).

98. 7 X. Frombork. Andrzej Cletz kustosz i Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński, świadkami w dokumencie wystawionym przez Jerzego Delau, wikariusza generalnego i oficjała warmińskiego.

Cyt. *Inedita Cop.*, ss. 67 nn.

99. 7 X. Frombork. Andrzej Cletz kustosz i Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński, świadkami w dokumencie wystawionym przez Jerzego Delau, wikariusza generalnego i oficjała warmińskiego.

Cyt. *Inedita Cop.*, ss. 68 n. i *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 45 (*Acta sunt hec Warmie [...] in edibus consuete nostre residentie*).

1515

100. (1514/1515). Mikołaj Kopernik rozpoczyna pracę nad dziełem *De revolutionibus*.

I. Weselowski, *Jak powstało De revolutionibus Kopernika*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, Seria C, z. 11, Warszawa 1965, ss. 49 n. Argumenty podane przez autora: 1. W liście dedykacyjnym do Pawła III Kopernik pisze, że dzieło „głęboko schowane przeleżało u mnie w ukryciu nie tylko dziewięć lat, ale już nawet czwarte dziesięciolecie” co zdaniem autora, należy rozumieć jako „od początku czwartego dziesięciolecia”, zatem 1542 — $3 \times 9 = 1515$; 2. W tymże liście dedykacyjnym słowa: „Od tego to czasu [tj. od soboru lateraneńskiego] [...] zacząłem wyteżać umysł, by te rzeczy [ruch Słońca i Księżyca] dokładniej zbadać”; 3. Rola Giesego, który — wg słów Retyka w *Narratio prima* — rozumiejąc znaczenie reformy kalendarza, nakłonił Kopernika do czegoś więcej niż tylko „ułożenie astronomicznych tablic na nowych podstawach”; mianowicie do uzupełnienia ich poprzez „uzasadnienia, obliczenia, ogólne zasady i dowody”; 4. Ogólny plan pierwszej połowy 1 księgi *De revol.* ściśle odpowiada pierwszej księdze *Almagestu*, którego łaciński przekład ukazał się właśnie w 1515 r. i którym to wydaniem — wg opinii

L. A. Birkenmajera — Kopernik posługiwał się (por. też inne argumenty *ibidem*, s. 50). Należałoby więc na ogół odróżnić cel pierwszych zamierzeń Kopernika (por. nr 88, 89, 91, 113) od późniejszych (nr 104, w tym zwłaszcza nr 108).

101. (Ok. 1515). Frombork. Mikołaj Kopernik określa szerokość geograficzną Fromborka.

De revol., ks. 3 rozdz. 2, ks. 4 rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Uczynił to za pomocą kwadrantu (*ibidem*, s. 294).

102. 1515. Kapituła warmińska we Fromborku troszczy się o sprawność zegara katedralnego.

W rachunkach kapituły notowane są od 1515 r. wydatki związane z zegarem mechanicznym, należącym do katedry (Brachvogel, *N. K. im n. Schr.*, s. 37). Wg Wasiułyńskiego (s. 242), kupiono sznur za 1 grzywnę, następnie drut i klucz; gruntowna naprawa kosztowała 3 dukaty.

103. (Pierwsza połowa roku). Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje gwiazdę *Alfa Virginis (Spica)*.

De revol., ks. 3, rozdz. 2; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Uczynił to za pomocą *astrolabium* (*ibidem*, ss. 295, 307 n.).

104. (11 III 1515 — 11 III 1516). Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje drogę Słońca.

„Rezultatem tej pracy było odkrycie, że punkt dzienny drogi Słońca przesunął się od czasów Ptolemeusza o przeszło 30 stopni” (Wasiułyński, s. 245). Obok momentu równonocy (11 marca) Kopernik dobrał sobie kilka innych dogodnych i łatwych do zaobserwowania położzeń Słońca, mianowicie środki znaków: Byka (por. nr 106), Lwa (nr 107), Skorpiona (nr 109) i Wodnika (nr 110) — Birkenmajer, *M. K.*, ss. 317 n.

105. (11 III). Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje moment równonocy wiosennej.

De revol., ks. 3, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Czas: godz. 19.05 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310). Uczynił to za pomocą kwadrantu. Obserwacja zapoczątkowuje szereg dostrzeżeń Słońca i gwiazdy *Alfa Virginis* (por. nr 104), w celu ustalenia wielkości precesji i związanej z nią długości roku gwiazdowego. Umożliwiło to skonstruowanie teorii o pozornym ruchu Słońca (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 165, 302).

106. 26 IV. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje położenie Słońca w środku znaku Byka.

De revol., ks. 3, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Czas: godz. 21.02 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310).

107. 29 VII. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje położenie Słońca w środku znaku Lwa.

De revol., ks. 3, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Czas: godz. 21.01 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310).

108. (14 IX). Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje moment równonocy jesiennej.

De revol., ks. 3, rozdz. 13, 16, 18; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Czas: godz. 8.05 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310), pół godziny po wschodzie Słońca (*ibidem*, s. 314). Hippler (*N. K. u. Luther*, s. 512) błędnie datuje na 18 października. Obserwacja ta doprowadziła Kopernika do odkrycia „zmienności mimośrodu, a zarazem zdradziła ruchomość apogeum słonecznego” (Birkenmajer, *M. K.*, s. 163).

109. 29 X. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje położenie Słońca w środku znaku Skorpiona.

De revol., ks. 3, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 317. Czas: godz. 16.07 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310).

1516

110. 26 I. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje położenie Słońca w środku znaku Wodnika.

De revol., ks. 3, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 318. Czas: godz. 7.04 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, ss. 310 n.). Rok alternatywnie 1515 (*ibidem*, s. 318). Jest to ostatnia z czterech obserwacji Słońca (por. nr 106, 107, 109), które umożliwiły Kopernikowi wykrycie ruchomości apsyd Ziemi oraz niektórych zmian mimośrodu jej drogi (*ibidem*, s. 686 nr 41).

111. 29 II. Bartłomiej Gertner, szwagier Mikołaja i Andrzeja Koperników, działając w ich imieniu, przekazuje Barbarze Beutel, sostrzenicy nieżyjącego biskupa Łukasza Watzenrodego, należną jej część kwoty spadkowej.

Cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 32, odczytując mylnie datę *Anno 1516 feria VI ante Dominicam Laetare jako 28 luty*; za nim Spicil., s. 272.

112. (11 III). Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje moment równonocy wiosennej.

De revol., ks. 3, rozdz. 13; Birkenmajer, *M. K.*, s. 318. Czas: godz. 1.03 średniego czasu fromborskiego (*ibidem*, s. 310).

113. 8 VII. Papież Leon X wystosowuje brewe do uczonych w sprawie reformy kalendarza; załącznikiem jest *Secundum Compendium* (1516 r.) Pawła z Middelburga, biskupa w Fossombrone, w którym ten ostatni wymienia nazwiska uczonych, a wśród nich Mikołaja Kopernika, którzy nadesłali na sobór w Konstancji własne projekty reformy kalendarza.

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 378—382; por. też nr 88, 89, 91.

114. 22 VII. Kapituła warmińska we Fromborku do Zygmunta I, króla Polski. Oskarża zakon krzyżacki w Prusach o napady, gwałty i bezprawia czynione na ludności warmińskiej „ogniem i mieczem”. Podając liczne tego przykłady, wzywa króla jako swego władcę

o „zapobieżenie tym zbrodniczym usiłowaniam” w możliwie najkrótszym czasie.

Cyt. Birkenmajer, M. K. jako ucz., ss. 123 nn. oraz tenże, *Stromata Cop.*, ss. 254 nn., przypisując autograf i autorstwo Kopernikowi. Zakwestionował to (dopiero w 1943 r.) H. Schmauch (por. np. *Nicolaus Kopernikus, Bildnis eines grossen Deutschen*, hrsg. v. F. Kubach, München 1943, ss. 81 n.), przypisując tekst Tidemanowi Giese. Ostatnio Aleksander Birkenmajer zwrócił uwagę na konieczność wnikliwej analizy paleograficznej tekstów przypisywanych Kopernikowi (Mikołaj Kopernik, szkice monograficzne pod red. J. Hurwica, Warszawa 1965, ss. 285 n.).

115. 28 VII. Frombork. Doktor Maurycy Ferber, archidiacon Jan Sculteti, Baltazar Stockfisch, Albert Bischoff, doktor Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz, Tideman Giese i Jan Ferber, kanonicy warmińscy, świadkami sprawdzenia i spisania pieniędzy w skarbcu (*fiscus*) kapituły warmińskiej, w związku z koniecznością zabezpieczenia ich przed rabusiami.

Księga rachunkowa kapituły warmińskiej 1508—1547, WAD, R.F. 11, karta 2 recto: *die Lune XXVIII Julij alias die Pantaleonis anno et caetera XVI: in loco Capitulari vbi tunc occasione latronum qui iterum insurgabant de pecuniam fisci agentur. Et sunt facta noua reuisio et annotatio pecuniarum fisci [...]. Medio huius sextum conscribi presentibus dominis Mauric[i]o Verber Doctore iuris vtriusque, archidiacono prefato [= Johannes Sculteti], me Balt[asaro] Stockfisch/, Alberto Bischoff, Doctore Nicolao Coppernig, H[enrico] Snellenberg, Jo[hanne] Crapitz, Tidemano Gise et Johanne Verber. Tekst niepublikowany. Fiscus była to jedna z kas kapituły, o specjalnym przeznaczeniu (B. Potel, *Das Domkapitel von Ermland im Mittelalter*, Borna—Leipzig 1911, s. 77). W tym wypadku mogło jednak chodzić o całość pieniędzy przechowywanych w kapitule, czyli o skarbiec. Ten ostatni w 1521 r. znajdował się w Olsztynie, gdzie było bezpieczniej (Schmauch, *Neue Funde*, s. 88). Tu jednak czynności odbywają się *in loco capitulari*. Kierował nimi wikariusz generalny Baltazar Stockfisch; 26 lipca przybył on do Olsztyna, tam następnego dnia w obecności Tidemana Giese i administratora (Krzysztofa Suchtena) sporządził inwentarz olsztyńskiego skarbcza (*Księga rachunkowa jw.*, karta 3 verso). Zgodnie z przytoczonym tekstem, 28 lipca był z powrotem we Fromborku.*

116. 28 VII. Frombork. Kustosz Maurycy Ferber, archidiacon Jan Sculteti, Albert Bischoff, Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz, Tideman Giese, Jan Ferber i Baltazar Stockfisch, kanonicy warmińscy, świadkami obliczenia złota w skarbcu kapituły warmińskiej, w związku z koniecznością zabezpieczenia go przed rabusiami.

Księga rachunkowa kapituły warmińskiej 1508—1547, R.F. 11, karta 6 verso: *Anno domini MDXVI. Die Panthaleonis alias die Lune XXVIIj Julij Venerabile Capitulum Warmien. conatibus latronum insurgentum hac tempestatem decerit renouare fiscum prenotatum. Et est aurum infrascriptum numeratum presentibus venerabilis dominis Mauricio Verber Custode, Joh. Sculteto Archidiacono, Alberto Bisschouff, Nic[olao] Coppernig, Heur[ico] Snellenberg, Jo[hanne] Crapitz, Tidemanno Gise et Joh[anne] Verber ac me Balt[asaro] Stockfisch/ Seniori Capitulari. Tekst niepublikowany. Por. nr 115.*

C. d. n.